

УДК 336.717.01

DOI: 10.31891/2307-5740-2020-288-6-1

ЛАРІОНОВА К. Л., КАПІНОС Г. І., БАЛАКТИОНОВА Д. О.
Хмельницький національний університет

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Досліджено сучасний стан фінансового забезпечення банківської системи України з визначенням загальних тенденцій, напрямків формування та використання фінансових ресурсів з зазначенням проблем і перспектив розвитку.
Ключові слова: фінансові ресурси банку, банківські ресурси, банківська установа, банківська система.

LARIONOVA K., KAPINOS H., BALAKTIONOVA D.
Khmelnitskyi National University

PROBLEMS OF FORMATION OF FINANCIAL RESOURCES OF THE UKRAINIAN BANKING IN CONDITIONS OF FINANCIAL INSTABILITY

The aim of the study is to highlight theoretical approaches to the essence of financial resources of banking institutions, disclosure of their role and significance, analysis and evaluation of current trends and features of the formation of financial resources of the banking system of Ukraine.

The article examines the concept of financial resources of the banking system of Ukraine, their importance and features of the formation of financial instability in modern conditions, their role in managing the resources of banks.

It is shown that financial resources play a decisive role in the activities of banking institutions, because the success of banking activities and the development of the banking system of Ukraine as a whole depend on their condition. The difference between the concepts of "bank resources", "financial resources of the bank" and "resource base of the bank" is studied and the own definition of "financial resources of the bank" is given both at the micro and macro level.

The dynamics of financial resources of Ukrainian banks in 2016-2019 and their individual components are analyzed in detail. Much attention is paid to the analysis of the dynamics of the structure of liabilities of banking institutions of Ukraine, as well as indicators of the level of capitalization of domestic banks. The peculiarities of using the financial resources of the banking system of Ukraine are singled out, in particular the problems of resuming lending by banking institutions to the real sector of the economy, increasing the duration of long-term loans, investing in government securities (IGLBs and NBU certificates of deposit), insufficient capitalization of the banking system.

The main directions of improving the formation of financial resources of Ukrainian banks are proposed.

Keywords: financial resources of the bank, banking resources, banking institution, banking system.

Постановка проблеми. Сучасний стан вітчизняної банківської системи характеризується погіршенням якості активів, послабленням підтримки банківських установ акціонерами, ускладненням доступу до ресурсів на фінансовому ринку та значним зниженням залучених коштів. Однією із ключових проблем банківського сектору є втрата довіри до банківських установ як фінансових посередників для обслуговування потреб різних економічних суб'єктів у розміщенні і примноженні заощаджень, проведенні своєчасних розрахунків між суб'єктами господарювання. Здатність банківської установи залучати фінансові ресурси є невід'ємною складовою його конкурентоспроможності, а в умовах періодичних потрясінь фінансового ринку може вважатися вирішальним чинником фінансової стійкості банку.

Достатня за обсягом та належним чином збалансована ресурсна база банків є важливою передумовою їх прибутковості, підтримки достатньої ліквідності та довіри з боку клієнтури. Зміцнення ресурсної бази сприяє підвищенню можливостей банків у задоволенні поточних та інвестиційних потреб юридичних і фізичних осіб у додаткових грошових коштах. Тому комплексна розробка теоретичних і практичних питань, що розкривають особливості та проблеми формування фінансових ресурсів, є важливою і актуальною проблемою в сучасній банківській системі України.

Аналіз останніх досліджень. Формування достатніх обсягів фінансових ресурсів банків, оптимізація їх структури, визначення шляхів удосконалення управління ними, зокрема, антикризового управління ресурсами, ставить перед економічною наукою і практикою ряд дискусійних питань, які потребують наукового і практичного вирішення. В Україні питання управління фінансовими ресурсами банків розглядали у своїх наукових працях М. Д. Алексеєнко, О. В. Васюренко, А. П. Вожжов, О. В. Дзюблюк, О. Д. Заруба, С. В. Землячов, О. А. Кириченко, В. І. Міщенко, А. М. Мороз, К. Є. Раєвський, М. І. Савлук, російські вчені В. В. Кисельов, В. І. Колесников, А. М. Косой, Л. П. Кролівецька, О. І. Лаврушин, І. В. Ларіонова, Г. С. Панова, В. М. Усоскін. Серед зарубіжних вчених, які приділяли увагу питанням формування фінансових ресурсів банківських установ, доцільно виділити наукові праці Е. Гілла, Е. Дж. Долана, Р. Коттера, Тімоті Коха, Е. Ріда, П. Роуза, Дж. Ф. Сінкі, Р. Сміта, Ф. Форда та інших. Поряд з цим, проблеми формування та ефективного управління фінансовими ресурсами банківських установ потребують подальшого дослідження у зв'язку з динамічними змінами у середовищі їх діяльності: посиленням глобалізаційних процесів на фінансовому ринку, інтенсивним проникненням іноземного

капіталу в банківський сектор України, зміцненням позицій банківських установ з іноземним капіталом, поглибленням нерівномірності економічного розвитку. Для вирішення всіх цих проблем, необхідно насамперед провести комплексне дослідження сутності фінансових ресурсів і проаналізувати забезпеченість даними ресурсами банківської системи України, для ефективного застосування їх в кредитній діяльності банків, а, значить, для зміцнення економіки країни в цілому.

Метою статті є висвітлення теоретичних підходів до сутності фінансових ресурсів банківських установ, розкриття їх ролі та значення, здійснення аналізу і оцінки сучасних тенденцій і особливостей формування фінансових ресурсів банківської системи України.

Виклад основного матеріалу. Дослідженням сутності «банківських ресурсів» займалися багато як українських, так і зарубіжних учених. У своїх працях науковці окреслюють поняття «ресурси банку» або «банківські ресурси», проте дефініція «фінансові ресурси» практично не зустрічається, в той час як вагомого значення набуває вивчення саме їх сутності з метою вдосконалення системи управління ними. Це, у свою чергу, зумовлює потребу вирішення проблеми понятійного наповнення процесу управління ресурсами банків.

Трактування банківських фінансових ресурсів визначається специфікою діяльності банківських установ, які з одного боку виступають як фінансові інститути, що беруть участь у перерозподілі фінансових ресурсів. А з іншого – як суб'єкти господарювання, які використовують фінансові ресурси у своїй діяльності. Разом з тим, фінансові ресурси відіграють в діяльності банківських установ визначальну роль, бо саме від їхнього стану залежить успішність банківської діяльності та розвиток банківської системи України в цілому.

В економічній літературі не існує єдиного підходу до визначення суті фінансових ресурсів. Деякі вчені ототожнюють поняття «банківські ресурси», «фінансові ресурси банку» та «ресурсна база», тому розглянемо їх більш детально та відмінності між ними.

Термін «ресурс» походить від французького «ressource» – допоміжний засіб та тлумачиться як засоби, запаси, можливості, джерела доходів. Під засобами розуміють прийоми, способи дії для досягнення чого-небудь, а також предмети, пристосування (або їх сукупність), необхідні для здійснення будь-якої діяльності [1, с. 66].

Термін «банківські ресурси» є найбільш загальним і охоплює, крім фінансових, матеріальні, трудові, інформаційні ресурси та інші. З огляду на те, що більшість науковців розглядають ресурси банку з фінансового погляду, необхідно зауважити, що у своїй діяльності такі установи використовують і технічні, і трудові, й інформаційні ресурси тощо. На наш погляд, це пов'язано із ситуацією, при якій забезпечити банківську установу іншими видами ресурсів неможливо без наявності відповідного обсягу фінансових ресурсів, тобто коштів, за які їх можна придбати.

Тому, основним у дослідженні поняття «банківські ресурси» є їх фінансовий бік – тобто, перш за все, фінансові ресурси, які водночас з цим можуть мати просторову, часову або інформаційну складову її розкриття. Так, зокрема, часова складова фінансових ресурсів визначає можливість їх трансформаційних змін, у тому числі й в інші види ресурсів банку: матеріальні, трудові, технічні тощо. Поряд з цим просторова складова може визначати особливості залучення фінансових ресурсів відповідно до окремих регіонів функціонування банківських установ, а інформаційна – забезпечувати формування вартості фінансових ресурсів як залучених, так і запозичених потенційним клієнтам [2].

Дане дослідження стосується винятково фінансових ресурсів, які формуються як на рівні держави (макрорівень), так і на рівні суб'єктів господарювання (мікрорівень). І хоча існує чимала кількість досліджень проблеми теоретичного осмислення «фінансових ресурсів» в діяльності банків, у науковому світі не простежується однозначного трактування цього поняття і досить часто спостерігається протиріччя поглядів серед вітчизняних та закордонних науковців. Водночас, в економічній літературі немає єдиного чіткого підходу до визначення сутності фінансових ресурсів банку, що обумовлено складністю структури та їх різноманітністю (таблиця 1.1).

Таблиця 1

Теоретичні підходи науковців щодо визначення сутності поняття «фінансові ресурси банку»

Джерело	Визначення
Волохата К. О. [3]	сукупність акумульованих з різних джерел коштів, які формуються в процесі розподілу та перерозподілу, використовуються в банківській діяльності з метою отримання прибутку
Лаврушин О. І., Коваль С. Л. [4]	сукупність власних і залучених коштів, що є у розпорядженні банку, та використовуються для проведення активних операцій
Савлук М. І., Мороз А. Н. [5]	сукупність грошових коштів, що знаходяться у розпорядженні банку і використовуються ним для виконання своїх операцій, є банківськими ресурсами
Васюренко О. В., Федосік І. М., Азаренкова Г. М. [6; 7]	сукупність власних, залучених і цільових коштів банку, що перебувають у безпосередньому його розпорядженні й використовуються ним для здійснення визначеної банківської діяльності
Алексєєнко М. Д. [8]	сукупність грошових ресурсів і виражених у грошовій формі матеріальних, нематеріальних та фінансових активів, що перебувають у розпорядженні банків і можуть бути використані ними для здійснення активних операцій та надання послуг
Кутідзе Л., Гранько О. [9]	сукупність власного капіталу і залученого банком у результаті проведення пасивних і активно-пасивних операцій, а також коштів, що є в його розпорядженні і можуть бути використані для активних операцій

Дослідивши концептуальні підходи до тлумачення поняття «фінансові ресурси банку», що існують у вітчизняній та західній фінансовій науці, доходимо висновку, що сьогодні не існує єдиного усталеного визначення його суті. Таким чином, більшість науковців характеризують ресурси банку як сукупність коштів, тобто протестується термінологічна тотожність двох дефініцій – «фінансові ресурси банку» та «ресурси банку».

Проте аналіз та узагальнення різних точок зору, які часто на альтернативних позиціях розкривають зміст поняття «фінансові ресурси банку», дають змогу констатувати, що воно є багатограним. Враховуючи напрацювання провідних вчених-економістів та висловлюючи власне бачення, вважаємо, що, розкриваючи економічний зміст фінансових ресурсів банку, необхідно враховувати такі аспекти: джерела формування; матеріальний вияв фінансових відносин; право користування; мету використання.

З огляду на вищезазначене, вважаємо, що найбільш науково виваженим у сучасних умовах є розгляд поняття фінансових банківських ресурсів на мікро та макрорівні. На мікрорівні: фінансові ресурси банку – це сукупність грошових та не грошових ресурсів (виражених у грошовій формі), які є в розпорядженні банківської установи на засадах власності (власний капітал) та тимчасового користування (залучений та позичений капітал) і спрямовуються на забезпечення всіх напрямків його діяльності (отримання прибутку, забезпечення ліквідності, розвиток матеріально-технічної бази, зміцнення позицій на міжбанківському ринку). В управлінській практиці банків їх фінансові ресурси існують у двох виразах: як сукупність джерел їх формування (пасиви) і як сукупність напрямів та об'єктів їх розміщення (активи). І в залежності від конкретних засад управління ресурсами може використовуватись пасивна форма їх виразу, або активна.

На макрорівні: фінансові ресурси банківської системи – це сукупність всіх наявних фінансових ресурсів банківської системи країни та потенційних ресурсів, які можуть бути створені банківською системою в конкретних умовах певного економічного періоду, яка може бути використана для фінансування потреб суб'єктів господарювання, домогосподарств, держави та самих банків без загрози стабільності грошовому ринку країни.

Також, на нашу думку, досить важливим є застосування у фінансовій науці та практиці терміну «ресурсна база банків». Наприклад на думку, Землячова С. В. «ресурсна база банку – це сукупність коштів, що є в обороті банку, а також організаційні й економічні ресурси (мережа філій, персонал банку, його матеріально-технічна база), що впливають на розвиток банку, є джерелом підтримки його конкурентних переваг та забезпечення надходження додаткових коштів» [10], тобто ресурсна база банку включає усі види ресурсів, які впливають на функціонування банку – грошові, матеріально-технічні, людські, організаційні, інформаційні, фінансові тощо. Таким чином, можна зазначити, що поняття «ресурсна база» не є тотожним із поняттям «банківські ресурси», воно є ширшим і використовується з метою одержання додаткових грошових надходжень та досягнення високих фінансових результатів діяльності банківської установи.

Розвиток вітчизняної економіки характеризується підвищенням вимог до банківської системи, яка повинна стимулювати економічне зростання та підвищення конкурентоспроможності господарського комплексу в умовах поступової інтеграції у європейський простір. Це зумовлено функціональною роллю банківських установ як провідних фінансових посередників, що забезпечують переміщення фінансових ресурсів між окремими регіонами, галузями господарства та суб'єктами економіки з метою задоволення їх потреб та запитів.

Достатній обсяг та збалансованість фінансових ресурсів банків є важливою передумовою їх прибутковості, підтримки достатньої ліквідності та довіри з боку учасників фінансового ринку. Забезпеченість фінансовими ресурсами сприяє підвищенню можливостей банківських установ у задоволенні поточних та інвестиційних потреб юридичних і фізичних осіб у додаткових фінансових ресурсах. Водночас у сучасних умовах розвитку фінансового ринку України помітно загострилися проблеми формування та використання ресурсів банків.

В останні роки другий рівень вітчизняної банківської системи як невід'ємної й найголовнішої зі структур ринкової економіки, яка постачає грошові ресурси в усі сфери національного господарства, зазнав тотальних втрат кількісного складу, що стало наслідком негативного впливу цілої низки проблем соціально-економічного та політичного характеру, зокрема: відсутність реального реформування економічного сектору країни та низькі темпи ринкової трансформації й реструктуризації реального сектору економіки; наявність адміністративного впливу на діяльність окремих банків; непрозорий фінансовий стан значної частини суб'єктів господарювання, низька платіжна дисципліна; надмірний податковий тиск; недостатній захист прав кредиторів на законодавчому рівні. Зауважимо також, що гальмування розвитку банківської системи спричинюється проблемами, які носять суто внутрішньосистемний характер, а саме: недостатній рівень капіталізації банків; відсутність ефективних механізмів та інструментів управління ризиками; низька рентабельність активів банків; низький рівень банківського контролю, менеджменту та корпоративного управління. Причини, які окреслені вище, неминуче позначаються і на виникненні проблем у сфері формування фінансових ресурсів банків.

Необхідно відмітити, що кількість банківських установ у 2016-2019 роках в Україні зменшувалась з кожним роком (рис. 1). Починаючи з 2016 року під впливом девальвації гривні та спаду в економіці, а також політичної нестабільності в країні значна кількість банків зіткнулася з проблемами, у багатьох з них згідно

рішення НБУ була розпочата процедура ліквідації, тому вже станом на 01.01.2020 р. кількість діючих банків становила 75 од., що на 21 фінансову установу менше у порівнянні з 2016 роком і на 109 од. менше ніж у 2008 році. Сьогодні (на 01.01.2021 р) в Україні з різним успіхом працює 74 банки і можна вже стверджувати, що наразі процес очищення завершився і ситуація повернулася до стану нової рівноваги. Звернемо увагу на те, що за період з 2017-2019 роки кількість банків з іноземним капіталом також знизилася з 39 до 35, що є негативною тенденцією для вітчизняного банківського сектору.

В умовах кризи банківська система України пройшла процес очищення, що супроводжувався масовим скороченням чисельності банків. З виведенням слабких банків показники банківської системи покращилися; на початок 2019 року банківський сектор України мав рекордно позитивний фінансовий результат діяльності за останні 5 років, що стало можливим завдяки зменшенню відрахувань у резерви при стабільному зростанні процентного та комісійного доходів. За 2019 рік суттєво поліпшились показники капіталізації комерційних банків, балансовий капітал зріс на третину, з 155,7 до 200,9 млрд грн. Довіра до банків поступово зростала: обсяг гривневих депозитів населення за рік зріс на 17%, валютних - на 15%. Все це, в свою чергу, призвело до збільшення загальної суми фінансових ресурсів вітчизняних банків у 2019 році порівняно з 2016 роком на 235816,4 млн грн (рис. 1).

Рис. 1. Динаміка пасивів та кількості банків в Україні протягом 2016–2019 років

Незважаючи на збільшення загальної суми фінансових ресурсів вітчизняних банківських установ протягом 2016–2019 років (на 18,74%) переважно завдяки поступовому збільшенню розміру власного капіталу (на 72,5%), оцінювати таку тенденцію позитивно поки що зарано, оскільки нарощування капіталізації переважної більшості українських банківських установ було досягнуто шляхом отримання коштів з переоцінки основних засобів, надходження раніше не сплачених відсотків, незначного зменшення непокритого збитку за минулі роки та несуттєвого збільшення статутного капіталу.

З таблиці 1 видно, що найбільшу частку фінансових ресурсів банків займали зобов'язання, які з кожним роком зростали. Так, у 2019 році вони мали найбільшу тенденцію до збільшення порівняно з попереднім роком – на 71955,7 млн. грн або на 5,9%. Ця тенденція є позитивним явищем і свідчить про те, що банки залучають більше депозитів юридичних та фізичних осіб, а значить довіра до банків зростає. Унаслідок їхнього нарощення частка коштів населення та бізнесу в зобов'язаннях зросла за рік на 5,4 в.п. до 83,3%, що було історично найвищим показником. Наприкінці року сезонно скоротилися кошти бюджетів, а частина міжбанківських зобов'язань була погашена іноземними банками. Валовий зовнішній борг банків зменшувався упродовж усього періоду [11].

Таблиця 1

Динаміка фінансових ресурсів банків України у 2016–2019 роках у мільйонах гривень

Показник	Роки				Відхилення абсолютне (+, -)		
	2016	2017	2018	2019	2017 від 2016р	2018 від 2017р	2019 від 2018
Власний капітал	116434,4	157363,5	145741,2	200854,4	+40929,1	-11622,3	+55113,2
Зобов'язання (залучений та позичковий капітал)	1142209,2	1190513,1	1221421,5	1293377,2	+48303,9	+30908,4	+71955,7
Всього	1258643,6	1347876,6	1367162,7	1494231,6	+89233,0	+19286,1	+127068,9

Що стосується власного капіталу банківської системи впродовж розглянутого періоду, то його динаміка є нестабільною, у 2017 році порівняно з 2016 роком він збільшився на 40929,1 млн грн, а у 2018 році зменшився на 11622,3 млн грн, і у 2019 році він становив найбільше значення за всі аналізовані роки – 200854,4 млн. грн.

Проаналізуємо динаміку власних фінансових ресурсів вітчизняних банків за 2016–2019 роки (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка власного капіталу банків України у 2016-2019 роках у мільйонах гривень

Складові	Роки				Відхилення абсолютне (+, -)		
	2016	2017	2018	2019	2017 р. від 2016 р.	2018 р. від 2017 р.	2019 р. від 2018 р.
Статутний капітал	311744,8	488217,6	467441,7	469536,3	+176472,8	-20776	+2095
Емісійні різниці	20297,9	13026,3	14092,5	14095,2	-7271,6	+1066	+3
Незареєстрований статутний капітал	117427,3	10335,0	930,2	1175,9	-107092,3	-9405	+246
Інший додатковий капітал	821,8	6405,2	6377,3	-117,6	+5583,4	-28	-6495
Резерви та інші фонди банку	12304,8	17447,9	19151,2	21716,0	+5143,1	+1703	+2565
Резерви переоцінки	23169,6	23066,1	16352,0	21132,6	-103,5	-6714	+4781
Непокритий збиток	-369331,8	-401134,6	-378603,8	-326684	-31802,8	+22531	+51920
Всього	116434,4	157363,5	145741,2	200854,5	+40929,1	-11622	+55113

З таблиці 2 видно, що основною складовою власного капіталу є статутний капітал. Статутний капітал значно збільшився у 2017 і 2018 роках, і це пов'язано зі збільшенням мінімальних вимог до розміру статутного капіталу з 17 червня 2016 року. У 2019 році статутний капітал зменшився на 20776 млн. грн., причиною цієї тенденції стало зменшення кількості банків на банківському ринку, а регулятивний капітал зріс на 10,3%. Рівень адекватності капіталу загалом у системі залишався вищим, ніж мінімально необхідний обсяг. Середнє значення достатності регулятивного капіталу зараз становить 19,4%, основного – 13,6%.

Протягом всіх проаналізованих років у власному капіталі вітчизняних банків спостерігається непокритий збиток. Це є негативним явищем, однак необхідно зазначити, що непокритий збиток з кожним роком зменшується, а саме у 2018 році порівняно з 2017 роком він зменшився на 22531 млн грн, у 2019 році порівняно з 2018 роком на – 51920 тис грн. Таким чином у 2019 році даний показник мав найменше значення – 326684 млн. грн. Спостерігався також значний спад емісійних різниць банків у 2017 році, далі ця ситуація вирівнялась і цей показник тримався майже на одному рівні в подальші роки. Резерви переоцінки у 2018 і 2019 роках мали тенденцію до збільшення, що і пояснює збільшення власного капіталу у 2019 році.

Але все ж таки, рівень капіталізації банківської системи України не відповідає масштабу завдань, що стоять перед нею (у першу чергу – забезпечення безумовного збереження заощаджень населення та коштів юридичних осіб і відновлення кредитування реального сектору економіки).

Перейдемо до аналізу депозитного портфеля банків, який складається з залучених ресурсів, тобто депозитів юридичних і фізичних осіб (рис. 2). Гривневі кошти суб'єктів господарювання у 2019 році зросли на 19,5%. Найвищий приріст спостерігався у державних банках – 28,3%. Також значно збільшилися валютні кошти бізнесу – 48,4% (у доларовому еквіваленті). Стабільно високими темпами також зростали вклади населення. Станом на 1 січня 2019 р. обсяг гривневих депозитів фізичних осіб нарешті перевищив докризовий рівень, склавши 289,4 млрд грн. (257,8 млрд грн на 01.01.2014 р.). Гривневі кошти фізичних осіб у 2019 році збільшилися на 17,5%. Укріплення національної валюти та низькі ставки за валютними депозитами дали змогу збільшити гривневі вклади. Валютні вклади населення зросли за рік на 15,4%. Рівень доларизації зобов'язань перед клієнтами протягом року знизився на 1,9 в. п. до 39,8% [11].

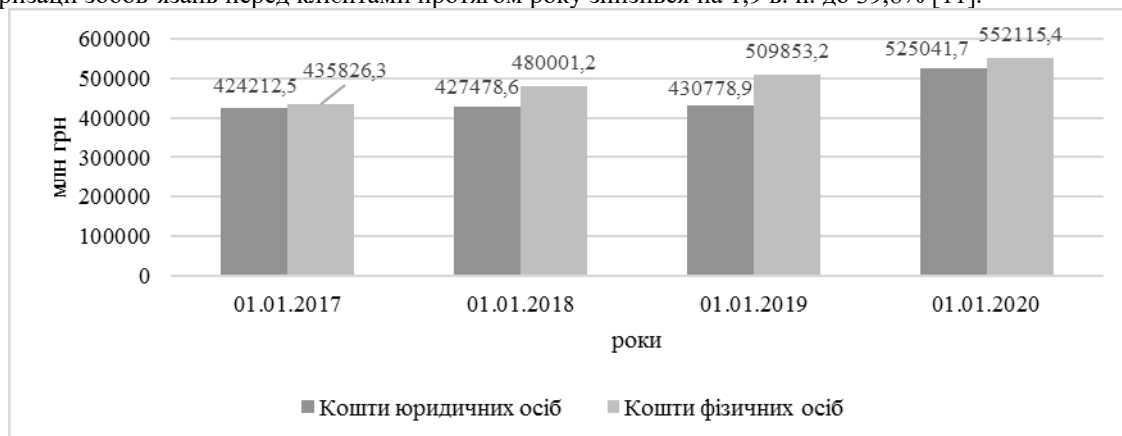

Рис. 2. Динаміка складових депозитного портфеля банків України у 2016–2019 роках.

З рисунку 2 видно, що кошти фізичних і юридичних осіб мають тенденцію до збільшення та їх частки в загальній сумі коштів депозитного портфеля банків України становлять кожна, приблизно, 50% від загальної суми. Дана ситуація є позитивною і пояснюється тим, що у населення зростають доходи і піднімається довіра до банківської системи. Також, варто зазначити, що в структурі депозитного портфеля вітчизняних банківських установ, більшу частку залучених депозитів займають короткострокові або безстрокові депозити. Ця обставина несе негативну оцінку ресурсного потенціалу банків України, оскільки це не дозволяє їм вкладати їх на довгостроковий термін.

Протягом 2014-2019 рр. спостерігалось збільшення частки депозитів строком до 1 року та зменшення частки довгострокових (понад 2 роки) депозитів. Серед депозитів фізичних осіб частка депозитів на вимогу становила 41,7%, а разом з строковими депозитами терміном до 1 року – 82,9 %. У 2014 р. ці показники склали відповідно 19,8 та 47,3%, а 49,4% депозитів мали термін від 1 до 2 років. Відтак і інституціалізована частка заощаджень фізичних осіб у період після кризи 2014 року стала значно більш волатильною та ризиковою з точки зору фінансової стабільності.

Динаміку складових зобов'язань банківських установ України наведено в таблиці 3. Як вже зазначалося вище, переважну частину фінансових ресурсів банківських установ становлять залучені та позикові кошти, які в сукупності становлять зобов'язання, від належного управління якими, тобто від достатності сформованих обсягів та виваженості щодо напрямків розміщення, залежить, в першу чергу, прибутковість та платоспроможність банківських установ.

Таблиця 3.

Динаміка зобов'язань банків України у 2016-2019 роках у мільйонах гривень

Складові	Роки				Відхилення абсолютне (+,-)		
	2016	2017	2018	2019	2017 р. від 2016 р.	2018 р. від 2017 р.	2019 р. від 2018 р.
Кошти, отримані від НБУ	36837,8	28143,8	23218,4	7824,9	-8694,0	-4 925,4	-15393,5
Кошти банків	88769,7	61090,3	50349,5	30294,0	-27679,4	-10740,8	-20055,5
Кошти клієнтів (юридичних та фізичних осіб)	854832,1	929567,8	963044,8	1097080,8	+74735,7	+33 477,0	+134036
Боргові цінні папери, емітовані банком	3003,8	173,0	501,3	439,6	-2830,8	+328,3	-61,7
Інші залучені кошти	108943,4	110749,4	116271,6	77981,7	+1806,0	+5 522,2	
Зобов'язання щодо поточного податку на прибуток	100,4	509,7	648,2	992,3	+409,3	+138,5	+344,1
Відстрочені податкові зобов'язання	779,3	880,5	919,3	1193,8	+101,2	+38,8	+274,5
Резерви за зобов'язаннями	5094,9	7623,1	8281,7	7381,8	+2528,2	+658,6	-899,9
Інші фінансові зобов'язання	13933,6	30121,5	35428,1	44709,1	+16187,9	+5306,6	+9281
Субординований борг	25512,7	14837,9	14865,9	11708,2	-10674,8	+28,0	-3157,7
Інші зобов'язання	24309,7	45950,9	7841,1	13686,8	+21641,2	-38109,8	+5791,1
Всього	1142209,2	1190513,1	1221421,5	1293377,2	+48303,9	+30908,4	+71955,7

З таблиці 3 видно, що за аналізований період запозичені ресурси зменшились по багатьох джерелам формування, крім коштів клієнтів. Також, спостерігалось значне послаблення залежності вітчизняних банків від централізованого фінансування, тобто від коштів НБУ. Причиною такого зниження є те, що банки за аналізований період залучили більший обсяг депозитів від юридичних і фізичних осіб.

Необхідно зазначити, що кошти банків які мають вагому частку в запозичених ресурсах з кожним роком зменшуються. Найбільше зниження даних ресурсів спостерігалось у 2017 році у сумі - 36837,8 млн грн, а в загальному якщо порівнювати 2016 рік з 2019 роком то кошти банків зменшились більше ніж в 4,7 рази або на 29012,9 млн грн, це насамперед пояснюється недовірою на міжбанківському рівні до банківської системи України і зменшенням боргових цінних паперів, емітованих банками.

Стаття «Інші зобов'язання» має найбільше значення у 2017 році, далі вони знижуються за рахунок зменшення кредиторської заборгованості. Субординований борг також має тенденцію до зниження у 2019 році порівняно з 2016 роком і знизився на 13804,5 млн грн, оскільки є дуже ризиковим інструментом на банківському ринку.

Виконаний аналіз засвідчує, що банки України упродовж 2016-2019 років були забезпечені достатнім розміром власного капіталу для проведення активних операцій з урахуванням ризиків, характерних для різноманітних видів банківських операцій, особливо під час фінансової нестабільності на банківському ринку.

Проаналізуємо основні показники рівня капіталізації банків України у 2016-2019 роках (табл. 4).

Як видно з таблиці 4, спостерігається позитивна динаміка в управлінні власним капіталом вітчизняних банків, яка свідчить про посилення захисної функції банківського власного капіталу щодо активів, оскільки значення показника адекватності регулятивного капіталу відповідають нормативному значенню (не менше 10%) протягом всього аналізованого періоду. Зміна мультиплікатора капіталу банку за 2016-2019 роки показує максимальну здатність банку залучити депозити і видавати кредити, свідчить про зменшення величини активів яку повинна забезпечувати кожна гривня власного капіталу. Дана тенденція до зниження є позитивною, адже свідчить про зниження ступеня ризику банкрутства банків України. Співвідношення регулятивного капіталу та зобов'язань за аналізований період відповідають рекомендованим межах (0,50 - 1,00), це пояснюється тим, що банки забезпечені власними ресурсами, які приносять їм дохід. Співвідношення статутного капіталу та власного капіталу більше за рекомендовані значення (0,15-0,50), це означає, що за досліджувані роки виконання функцій банківськими ресурсами

забезпечувалось за рахунок коштів засновників. Коефіцієнт участі власного капіталу у формуванні активів збільшується з кожним роком, він має становити не менше 10%, тобто з 2017 року банки здатні покривати ризики власним капіталом при здійсненні активних операцій. Співвідношення регулятивного капіталу та зобов'язань знаходиться в рекомендованих значеннях (не менше 10%), що означає достатність власних коштів банків для виконання зобов'язань перед вкладниками та кредиторами.

Таблиця 4

Основні показники рівня капіталізації банків України у 2016-2019 роках

Показники	Роки				Відхилення абсолютне (+,-)		
	2016	2017	2018	2019	2017 р. від 2016 р.	2018 р від 2017 р.	2019 р. від 2018 р.
Достатність (адекватність) регулятивного капіталу,%	12,37	16,10	16,18	19,66	+3,73	+0,08	+3,48
Співвідношення регулятивного капіталу та зобов'язань	0,096	0,097	0,103	0,116	+0,001	+0,01	+0,01
Співвідношення регулятивного капіталу та власного капіталу	0,942	0,736	0,865	0,748	-0,21	+0,13	-0,12
Співвідношення статутного капіталу та власного капіталу	2,677	3,103	3,207	2,338	+0,43	+0,10	-0,87
Співвідношення статутного капіталу та загальних активів	0,248	0,362	0,241	0,236	+0,11	-0,12	-0,01
Мультиплікатор капіталу	10,810	8,565	9,329	7,435	-2,25	+0,76	-1,89
Коефіцієнт участі власного капіталу у формуванні активів	0,093	0,117	0,107	0,134	+0,02	-0,01	+0,03
Рентабельність власного капіталу,%	-168,04	-16,33	14,67	33,45	+151,71	+31,00	+18,78
Рентабельність активів ,%	-12,60	-1,93	1,69	4,26	+10,67	+3,62	+2,57

Збиткова діяльність вітчизняних банківських установ упродовж 2016-2017 років неминує позначилась на показниках рентабельності власного капіталу та активів. Рентабельність активів мала негативні значення у 2016 і 2017 роках, що пояснюється великими збитками, які понесли банки, але в подальшому цей показник зростає і становив рекомендовані норми (не менше 1%). Ця тенденція до збільшення означає, що банки ефективно використовували наявні ресурси.

Основною тенденцією банківського ринку України протягом 2016–2019 років було нарощування власного капіталу, насамперед, шляхом збільшення статутного капіталу і поступовим зменшенням непокритого збитку, що дало їм змогу дотримуватись економічних нормативів капіталу. Одним з основних факторів, що негативно впливав на діяльність банків України протягом 2016–2017 років, зокрема на розмір власного капіталу, є наявність недіючих кредитів, обсяг яких постійно зростає. Це зумовлювало формування значних обсягів резервів, знижувало ефективність банківської діяльності та достатність власного капіталу банків. Тільки в кінці 2019 року ситуація з проблемними кредитами (NPL) стала покращуватися.

Станом на 01.01.2019 р. питома вага проблемних кредитів (NPL) у кредитному портфелі банків загалом по банківській системі становила 52,9%. Станом на 01.01.2020 р. значення показника частки NPL дещо поліпшилось порівняно з початком 2019 року, знизившись до рівня 48,4%. Відповідне покращення спостерігалось по всіх складових банківської системи: загалом по державних банках частка NPL знизилась до 63,5% (у т.ч. по ПАТ КБ «Приватбанк» – до 78,4%), по банках іноземних банківських груп – до 32,5%, по приватних банках з українським капіталом – до 18,6%.

В цілому можемо зробити висновок про значне покращення стану управління власним капіталом вітчизняних банківських установ, здебільшого завдяки зусиллям їх засновників, зацікавлених у докапіталізації банків шляхом нарощування акціонерного капіталу. Тому тенденції, що намітилися, дають підстави сподіватися на подальші позитивні зміни щодо ефективного управління даною складовою банківських ресурсів в майбутньому.

Отже, залучений та позичений капітал банків України є основою його функціонування та фундаментом здійснення активних операцій. Варто зазначити, що використання фінансових ресурсів банківської системи України має ряд особливостей, серед яких варто виділити такі:

кредитування банківськими установами відновлюється вкрай повільно. Обсяг гривневих кредитів, наданих нефінансовим корпораціям, протягом 2014-2015 років зменшився на 115,6 млрд грн, або на чверть від рівня 2013 року, й на рівень 2013 року вони вийшли лише у першій половині 2019 року. Також, необхідно зазначити, у 2019 році ситуація у сфері кредитування юридичних осіб погіршилась. Гривневий кредитний портфель юридичних осіб скоротився з 464,0 до 426,5 млрд грн, або на 8%, валютний кредитний портфель підприємств зменшився з 14,3 до 13,4 млрд дол. США, або на 6%.

Проблемами відновлення кредитування юридичних осіб, насамперед є: низька платоспроможність та слабка платіжна дисципліна позичальників, низькі темпи відновлення реального вітчизняного сектору економіки, значна частка «тіньової» економіки. На нашу думку, зазначені інституційні ризики, залишаються головними чинниками високих відсотків на кредити, як для юридичних так і для фізичних осіб.

Однак, до деформації ринку кредитних ресурсів призводить наявність інших, надійніших джерел отримання прибутку, куди банки спрямовують вільні фінансові ресурси. Такий дисбаланс значною мірою

утворюється через екзогенність високого попиту на фінансові ресурси банківського ринку, обумовленого необхідністю фінансування дефіциту бюджету (через продаж банкам ОВДП).

- досить незначною є частка довгострокових кредитів, які можуть використовуватися для фінансування інвестицій в розвиток економіки країни. Так, у 2019 р. кредити строком погашення понад 5 років склали лише 18,0 % від кредитного портфеля, наданих нефінансовим корпораціям. Частка довгострокових гривневих кредитів демонструвала також тенденцію до скорочення й за рік зменшилася до 12,5 % (на 3,5 в.п.). Частка депозитів терміном понад 2 роки у 2019 р. складала лише 2,3 %. Тобто, диспропорційність строкової структури залучених коштів та кредитів виявляється у значному перевищенні частки довгострокових кредитів над часткою довгострокових депозитів.

- ресурси банківської системи активно інвестуються в державні цінні папери (ОВДП та депозитні сертифікати НБУ). Загалом за останні п'ять років сума таких вкладень банківськими установами зростає більш ніж у п'ять разів: з 91,2 млрд грн станом на 01.01.2014 р. до 472,9 млрд грн на 01.01.2019 р. У тому числі за 2018 рік вартість ОВДП, придбаних банками, зросла на 58,6 млрд грн. Під час нестабільності фінансового ринку вітчизняні банки орієнтуються, у першу чергу, на показники надійності, обираючи ОВДП, як інструмент для довгострокових вкладень, сертифікати НБУ – короткострокових. Спрямування ліквідності банківської системи на фінансування державного боргу у формі придбання ОВДП створює умови фіскального домінування над монетарним сектором, що, згідно класичних підходів, унеможливує ефективне застосування режиму інфляційного таргетування.

Незважаючи на зниження абсолютних сум щорічних інвестицій в ОВДП, загальна сума коштів, вилучених із банківської системи (банки та НБУ разом) та спрямованих на покриття бюджетного дефіциту, в останні роки стабільно зростала – з 235,0 млрд грн станом на 01.01.2014 р. до 773,1 млрд грн станом на 01.01.2019 р., або більше ніж утричі. Протягом 2019 р. ця сума зменшилась на 61,1 млрд грн, або на 8%, до 712,0 млрд грн станом на 01.01.2020 р., проте залишається аномально високою (рис. 3). Дані рисунку 3 свідчать про тенденцію поступової переорієнтації політики банків у бік більш безпечних операцій з ОВДП та депозитними сертифікатами НБУ.

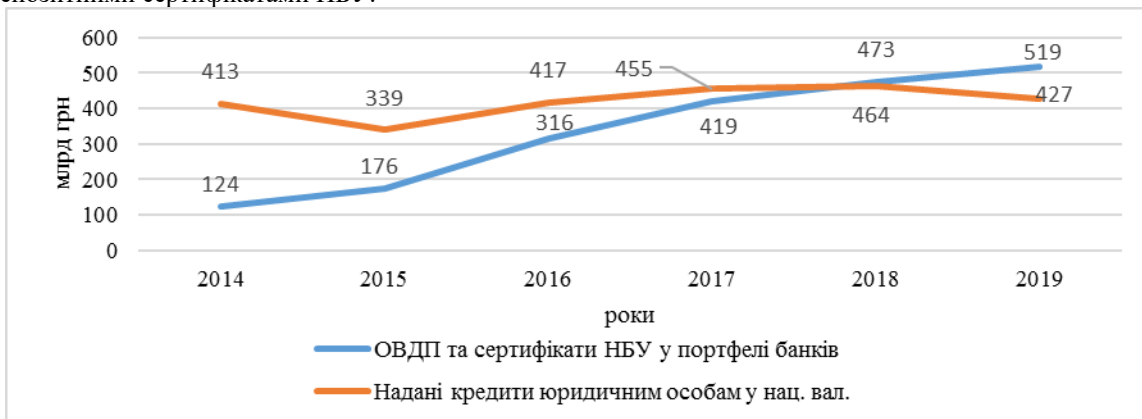

Рис. 3. Динаміка розподілу активів українських банків між кредитуванням юридичних осіб та купівлею державних цінних паперів (ОВДП та депозитних сертифікатів НБУ)

- зберігається висока питома вага проблемних кредитів (NPL) у кредитному портфелі банків.

- недостатнім є рівень капіталізації банківської системи. Станом на 01.01.2019 р. балансовий капітал українських банків становив 156 млрд грн (еквівалент 5,6 млрд дол. США), регулятивний капітал – 126 млрд грн (еквівалент 4,6 млрд дол. США). Протягом 2019 р. показники капіталізації банківської системи поліпшились: балансовий капітал українських банків зріс до позначки 201 млрд грн, регулятивний капітал – до 150 млрд грн. Однак, як зазначалося вже вище, рівень капіталізації вітчизняної банківської системи не відповідає масштабу завдань, що стоять перед нею (у першу чергу – забезпечення безумовного збереження заощаджень населення та коштів юридичних осіб і відновлення кредитування реального сектору економіки).

- рівень доларизації банківських активів і пасивів поступово скорочується, тобто частка валюти у структурі банківських кредитів та депозитів поступово скорочувалась на тлі поступової стабілізації курсу гривні та загальної макроекономічної стабілізації, знизившись станом на 01.01.2020 р. до позначки 40,0 % по депозитах та 36,9 % по кредитах.

Загалом проблеми з формування і ефективним використання фінансових ресурсів привели до збитковості банківської системи України у 2014-2017 роках і лише протягом 2018-2019 рр., на тлі поліпшення ситуації з якістю кредитного портфелю банків та радикального скорочення витрат на формування страхових резервів, прибуткова діяльність вітчизняних банків відновилась.

Висновки. В результаті проведеного аналізу формування фінансових ресурсів вітчизняних банків було виявлено, що у 2019 р. суттєво поліпшились показники капіталізації комерційних банків, балансовий капітал зріс на третину, з 155,7 до 200,9 млрд грн. В ході оздоровлення з ринку було виведено слабкі банки, загальна чисельність банків зменшилася до 75, з них збитковими були лише 6 (на початок 2008 р. в Україні

нараховувалося 214 банків). Протягом досліджуваного періоду довіра до банків зростала – обсяг гривневих депозитів населення за 2019 рік зріс на 17%, валютних – на 15%. Питома вага проблемних кредитів (NPL) у кредитному портфелі банків за 2019 р. знизилась з 52,9% до 48,4%.

Головними напрямками удосконалення формування фінансових ресурсів банків, на нашу думку, є:

- збільшення довіри до банківської системи загалом з боку домашніх господарств, що забезпечить збільшення залучених коштів на довгостроковий період, а також довіри іноземних інвесторів, що може дати доступ до запозичення дешевших фінансових ресурсів;

- удосконалення маркетингових заходів, управління відсотковою політикою та розвиток новітніх банківських послуг.

- зниження у середньостроковій перспективі рівня доларизації кредитного та депозитного портфелів банківської системи до рівня, нижчого за 35% з метою збільшення обсягу пасивів у національній валюті, що одночасно є кредитними ресурсами, для активізації корпоративного кредитування в гривні;

- приведення нормативів капіталу банківської системи у відповідність до вимог Базеля III [12; 13], досягнення рівня достатності капіталу банківської системи загалом, що перевищує 10%, відповідно до концептуальних засад Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року [14], з урахуванням того факту, що джерелом надання довгострокових корпоративних кредитів у національній валюті можуть бути або довгострокові депозити, питома вага яких є незначною, або капітал (власні кошти) банків;

- розширення арсеналу заходів щодо збереження відповідності банків нормативам – підвищення стійкості банків на основі не лише додаткової капіталізації, а й надання рекомендацій та стимулів щодо можливого поліпшення структури активів/пасивів, змін маркетингової політики тощо.

Література

1. Економіка підприємства : підручник / Й. М. Петрович, А. Ф. Кіт, Г. М. Захарчин та ін.; за заг. ред. Й. М. Петровича. – 2-ге вид., випр. – Л. : Магнолія, 2007. – 580 с.
2. Домбровська Л. В. Сучасні тенденції в управлінні ресурсами комерційних банків України / Л. В. Домбровська, В. К. Потриваєва // Інвестиції: практика та досвід. – 2018. – №21. – С. 39–44.
3. Волохата К. О. Сутність і значення ресурсної бази банків / К. О. Волохата // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2011. – №1. – С. 147-154.
4. Лаврушин О. І. Формування фінансових ресурсів комерційних банків / О. І. Лаврушин, С. Л. Коваль // Фінанси України. – 2011. – №7. – С. 110-115.
5. Савлук М. І. Гроші та кредит: підручник / М. І. Савлук, А. М. Мороз, М. Ф. Пуховкіна та ін.; за заг. ред. М. І. Савлука. – К.: КНЕУ, 2006. – 744 с.
6. Васюренко Л. Ф. Ресурси комерційного банку: теоретичний та прикладний аналіз: монографія / Л. Ф. Васюренко, І. М. Федосік – Харків: ПП Яковлева, 2003. – 88 с.
7. Азаренкова Г. М. Фінансові ресурси та фінансові потоки (теоретичний аналіз): Монографія – Харків: ПП Яковлева, 2003. – 103 с.
8. Алексеєнко М. Д. Капітал банку: питання теорії і практики : монографія / М. Д. Алексеєнко. – К.: КНЕУ, 2012. – 276 с.
9. Кутідзе Л. С. Структура залучених фінансових ресурсів комерційним банком / Л. С. Кутідзе, О. А. Гринько // Економічний простір. – 2009. – №23/2. – С.131-139.
10. Землячов С. В. Сутність, джерела формування та значення ресурсної бази комерційних банків [Електронний ресурс] / С. В. Землячов // – Режим доступу: <http://fbi.cfuv.ru/wp-content/uploads/2017/09/012zemlyach.pdf>
11. Річний звіт Національного банку України за 2019 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/annual_report_2019.pdf?v=4
12. Основні принципи ефективного банківського нагляду (Основні Базельські принципи) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Basel_Core_principles_2012.pdf?v=4
13. Базель III як банківська карта євроінтеграції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/experts/2014/07/8/7024038>
14. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року [Електронний ресурс]. – С. 7, 13. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/CP_finsektor_2020_2015-06-18.pdf?v=4

References

1. Ekonomika pidpryjemstva : pidruchnyk / J. M. Petrovych, A. F. Kit, Gh. M. Zakharchyn ta in.; za zagh. red. J. M. Petrovycha. – 2-ghe vyd., vypr. – L. : Maghnolija, 2007. – 580 s.
2. Dombrovsjka L. V. Suchasni tendenciji v upravlinni resursamy komercijnykh bankiv Ukrainy / L. V. Dombrovsjka, V. K. Potryvajeva // Investyciji: praktyka ta dosvid. – 2018. – #21. – S. 39–44.
3. Volokhata K. O. Sutnistij i znachennja resursnoji bazy bankiv / K. O. Volokhata // Visnyk Universytetu bankivskojki spravy Nacionaljnogho banku Ukrainy. – 2011. – #1. – S. 147-154.
4. Lavrushyn O. I. Formuvannja finansovykh resursiv komercijnykh bankiv / O. I. Lavrushyn, S. L. Kovalj // Finansy Ukrainy. – 2011. – #7. – S. 110-115.

5. Savluk M. I. Ghroshi ta kredyt: pidruchnyk / M. I. Savluk, A. M. Moroz, M. F. Pukhovkina ta in.; za zagh. red. M. I. Savluka. – K.: KNEU, 2006. – 744 s.
6. Vasjurenko L. F. Resursy komercijnogho banku: teoretychnyj ta prykladnyj analiz: monohrafiya / L. F. Vasjurenko, I. M. Fedosik – Kharkiv: PP Jakovljeva, 2003. – 88 s.
7. Azarenkova Gh. M. Finansovi resursy ta finansovi potoky (teoretychni analiz): Monohrafiya – Kharkiv: PP Jakovljeva, 2003. – 103 s.
8. Aleksejenko M. D. Kapital banku: pytannja teoriji i praktyky : monohrafiya / M. D. Aleksejenko. – K.: KNEU, 2012. – 276 s.
9. Kutidze L. S. Struktura zaluchenykh finansovykh resursiv komercijnym bankom / L. S. Kutidze, O. A. Ghrynko // Ekonomichnyi prostir. – 2009. – #23/2. – S.131-139.
10. Zemljachov S. V. Sutnistj, dzherala formuvannja ta znachennja resursnoji bazy komercijnjnykh bankiv [Elektronnyi resurs] / S. V. Zemljachov // – Rezhym dostupu: <http://fbi.cfuv.ru/wp-content/uploads/2017/09/012zemlyach.pdf>
11. Richnyj zvit Nacionaljnogho banku Ukrainy za 2019 rik [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/annual_report_2019.pdf?v=4
12. Osnovni pryncypy efektyvnogho bankivskogho naghljadu (Osnovni Bazeljsjki pryncypy) [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Basel_Core_principles_2012.pdf?v=4
13. Bazelj III jak bankivska karta jevrointegraciji [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.eurointegration.com.ua/experts/2014/07/8/7024038>
14. Kompleksna prohrama rozvytku finansovogho sektoru Ukrainy do 2020 roku [Elektronnyj resurs]. – S. 7, 13. – Rezhym dostupu: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/CP_finsektor_2020_2015-06-18.pdf?v=4

Надійшла / Paper received: 17.10.2020

Надрукована / Paper Printed : 04.01.2021